

С.Д. Бережний,
суддя Апеляційного суду
Хмельницької області,
кандидат юридичних наук

Summary
On the basis of analysis of the norms of effective legislation, judicial practice and academician thoughts the article examines problems related to distinction between premeditated lucrative murder and other types of murder in the first degree

Розмежування умисного вбивства з корисливих мотивів від інших різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах

У доктрині кримінального права завжди приділялась значна увага питанням правового захисту людей від посягань на їхнє життя. Проблеми, пов'язані з кримінальною відповідальністю за злочини проти життя особи, досліджували в своїх роботах М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.О. Глушков, О.В. Гороховська, В.К. Грищук, В.Т. Дзюба, Н.А. Дідківська, М.Й. Коржанський, М.П. Короленко, О.П. Литвин, В.М. Мамчур, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, Л.А. Остапенко, О.І. Перепелиця, В.В. Сташис, С.Д. Шапченко, Н.В. Шепелева, С.С. Яценко та інші відомі вчені-правознавці.

Однак наразі в Україні немає фундаментальних наукових праць, присвячених спеціальному кримінально-правовому дослідженню деяких видів вбивств, зокрема умисного вбивства з корисливих мотивів. Деякі питання, що стосуються кримінально-правового змісту цього кваліфікованого різновиду вбивства, й досі залишаються спірними. Відсутність чітких критеріїв розмежування вбивств з корисливих мотивів від суміжних злочинів негативно позначається на правозастосовній практиці в цій категорії справ. Відірваність теорії від практики призводить до помилок в кримінально-правовій кваліфікації злочинів, у процесі здійснення кримінального судочинства.

Слід зазначити, що немає спільної думки з цього приводу й серед науковців, які досліджували проблеми, пов'язані з відповідальністю за злочини проти життя особи.

Вирішуючи питання щодо розмежування умисного вбивства з корисливих мотивів від інших різновидів умисного вбивства при обтяжуючих обставинах, слід враховувати той факт, що специфічний зміст видової ознаки, передбаченої п. 6 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (далі — КК), визначає насамперед особливості суб'єктивної сторони умисного вбивства з корисливих мотивів. У кваліфікації п. 6 може поєднуватися з усіма пунктами ч. 2 ст. 115 КК, що характеризують ті елементи юридичного складу злочину, які стосуються об'єкта, об'єктивної сторони чи суб'єкта злочину.

Водночас проблеми виникають при розмежуванні умисного вбивства з корисливих мотивів від інших різновидів умисного вбивства, які сконструйовані з використанням кваліфікуючих ознак, що характеризують суб'єктивну сторону злочину.

Позиція Пленуму Верховного Суду України щодо цього питання кілька разів змінювалася. Так, в абз. 1 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» (далі — постанова Пленуму від 1 квітня 1994 р. № 1) ¹ йшлося про неможливість кваліфікації вбивства однієї особи за сукупністю пунктів «а», «б», «в», «ж» ст. 93 КК 1960 р. (пункти 6, 7, 8, 9, 10 ч. 2 ст. 115 КК) у будь-якому їх поєднанні.

Однак в правозастосовній практиці траплялися випадки, коли особа, наприклад, за винагороду вчиняла умисне вбивство потерпілого у зв'язку з виконанням ним службового або громадського обов'язку. Саме тому Верховний Суд України переглянув свої позиції і його Пленум прийняв постанову від 3 грудня 1997 р. № 12 «Про внесення змін і доповнень у деякі постанови Пленуму Верховного Суду України». Відповідно до змін, внесених у постанову Пленуму від 1 квітня 1994 р. № 1, абз. 1 п. 20 був викладений у новій редакції. Зокрема, було роз'яснено, що не можна кваліфікувати умисне вбивство однієї особи одночасно за пунктами «а» і «б» ст. 93 КК 1960 р. (пункти 6, 7 ч. 2 ст. 115 КК), а також — одночасно за пунктами «а», «в», «ж» ст. 93 КК 1960 р. (пункти 6, 8, 9, 10 ч. 2 ст. 115 КК). Однак в окремих випадках (наприклад, при вчиненні умисного вбивства на замовлення) така кваліфікація можлива.

Загальновизнаною в юридичній та психологічній літературі є думка про те, що майже кожний акт поведінки детермінується не одним, а кількома мотивами

Отже, категорична заборона кваліфікації умисного вбивства однієї особи одночасно з інкримінуванням різних обтяжуючих обставин відтоді стосувалася лише пунктів, що передбачали умисне вбивство з корисливих та хуліганських мотивів.

Але навіть така редакція була невиправдано категоричною. З огляду на це Пленум Верховного Суду України у постанові від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» (далі — постанова Пленуму від 7 лютого 2003 р. № 2) зауважив, що «у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а кількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючий, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій

винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ним мотиви (мета) рівною мірою викликали рішучість вчинити вбивство».

Пропонуємо розглянути, як вирішується питання про можливість співіснування різних мотивів при вчиненні злочину, зокрема й умисного вбивства, у науці кримінального права.

Загальновизнаною в юридичній та психологічній літературі є думка про те, що майже кожний акт поведінки детермінується не одним, а кількома мотивами. Так, А.Ф. Зелінський вважає, що полімотивність виявляється не тільки у конфлікті потреб, а і в їх паралельному впливі на мотивування ².

Таким чином, дехто з науковців вважає, що при вчиненні конкретного злочину людина може керуватися двома чи більше рівноправними мотивами, серед яких немає домінуючого, тому всі вони мають бути відображені у кваліфікації. Інші стверджують, що мотиви діяльності конкурують між собою, тому оцінка вчиненого має відбуватися з урахуванням лише «головного» із них. Аргументуючи таке твердження, зокрема Б.С. Волков пише: «Людина не може покласти в основу своєї поведінки одразу кілька різних за змістом і значенням мотивів. Намір вчинити злочин зазвичай пов'язується з яким-небудь одним мотивом, який і є головним. Завжди «переважає» той мотив, на

користь якого вчинений вольовий акт і який покладений в основу рішення. Інші спонукання хоча й діють в унісон, змінюють чи посилюють значення загальної рішучості вчинити злочин, але у вчиненому діянні відіграють підлеглу, другорядну роль». Автор доходить висновку, що одне й те саме вбивство за мотивом його вчинення не може бути кваліфіковано одночасно за двома чи більше пунктами статті КК про умисне вбивство при обтяжуючих обставинах ³.

Прихильницею першої точки зору є Н.А. Дідківська, яка «переносить» її на юридичний склад умисного вбивства з обтяжуючими обставинами. Науковець на дисертаційному рівні дослідила особливості такого різновиду умисного вбивства, як вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення. У своїй роботі автор зазначає: «У випадках, коли кілька цілей, а саме — мета не допустити чи припинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним обов'язку та мета приховати інший злочин або полегшити його вчинення, рівною мірою зумовили вчинення умисного вбивства, винному

¹ Постанова втратила чинність на підставі Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

² Див.: Зелінський А.Ф. Криминальная психология. Науч.-практ. изд. — К., 1999. — 240 с.

³ Волков Б.С. Мотив и квалификация преступлений. — Казань, 1968. — С. 29.

мають інкримінуватись і п. 8, і п. 9 ч. 2 ст. 115 КК»⁴. На її думку, не виключається кваліфікація одного й того ж умисного вбивства за пунктами 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК, коли корисливий мотив та мета приховати інший злочин або полегшити його вчинення рівною мірою зумовили вчинення умисного вбивства.

Підтримує позицію про можливість «співіснування» рівноправних мотивів і необхідність врахування всіх їх при кваліфікації і дослідник такого різновиду умисного вбивства, як вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку, В.М. Мамчур⁵.

На думку і Л.А. Андреевої, немає жодних підстав вважати, що при вчиненні вбивства поведінка винного завжди підпорядкована лише одному мотиву. При кваліфікації вчиненого враховуються основні мотиви. Проте у випадках, коли кілька мотивів були рівною мірою такими, що визначали поведінку вбивці, всім їм слід дати юридичну оцінку⁶.

Водночас І.І. Давидович, проаналізувавши позицію науковців, які дотримуються першої точки зору, виявила певні її недоліки. Так, умисне вбивство, вчинене за наявності кількох мотивів, кожен із яких розглядається як кваліфікуюча ознака у ч. 2 ст. 115 КК, відповідно до вищезазначених рекомендацій необхідно кваліфікувати одночасно за кількома пунктами цієї норми. І.І. Давидович допускає такий варіант, оскільки винному інкримінується один юридичний склад, хоч і з кількома кваліфікуючими ознаками. «Проте, як бути у випадках, — пише вона, — коли заподіяння смерті вчинено і з особистих спонукань, які не передбачені як обтяжуючі обставини у складі кваліфікованого вбивства, і з мотивів, передбачених у ч. 2 ст. 115 КК? Невже для врахування, наприклад, при вчиненні вбивства, мотивів ревності й користі, дії винного треба буде кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених у ч. 1 ст. 115 та у п. 6 ч. 2 ст. 115 КК?»⁷.

На її думку, оцінка одиничного злочину відразу за двома нормами, які передбачають відповідальність за умисне вбивство, є необґрунтованою. Отже, І.І. Давидович вважає більш переконливими аргументи Б.С. Волкова та інших науковців, які пишуть про «конкуренцію мотивів».

⁴ Дідківська Н.А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2005. — С. 13.

⁵ Див.: Мамчур В.М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку: Дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 107.

⁶ Див.: Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах: Учеб. пособие. — СПб., 1998. — 56 с.

⁷ Давидович І.І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: Дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2007. — 252 с.

Зазначимо, що аргументи І.І. Давидович не видаються нам беззаперечними. Так, з приводу кваліфікації умисного вбивства, вчиненого одночасно із мотивів, які не передбачені як обтяжуючі обставини у ч. 2 ст. 115 КК, та мотивів, про які йдеться у ній, можна навести позицію В.М. Мамчура: «Наприклад, вбивство вчинюється як з ревнощів, так і з помсти за службову або громадську діяльність потерпілого. З точки зору теорії кваліфікації злочинів у подібних випадках має місце конкуренція між основним і кваліфікованим складом злочину. За загальним правилом, будь-який кваліфікований вид складу має «пріоритет» перед основним видом. Тому такі випадки вбивства слід кваліфікувати за п. 8 ч. 2 ст. 115, а не за ч. 1 ст. 115 КК»⁸.

У теорії кримінального права і в правозастосовній практиці загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого умисне вбивство однієї особи не може бути вчинено одночасно з корисливих та хуліганських мотивів

Для визначення власної позиції з приводу кваліфікації умисного вбивства, вчиненого одночасно за наявності кількох обтяжуючих обставин, що характеризують суб'єктивну сторону злочину, пропонуємо детальніше розглянути питання щодо розмежування умисного вбивства з корисливих мотивів від різновидів вбивств, передбачених пунктами 7, 8, 9, ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) та умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК).

У теорії кримінального права і в правозастосовній практиці загальноприйнятим є підхід, відповідно до якого умисне вбивство однієї особи не може бути вчинено одночасно з корисливих та хуліганських мотивів.

Розглянемо, як визначається зміст хуліганського мотиву в наукових працях вчених-криміналістів та на практиці. На думку І.М. Даньшина, хуліганські спонукання — це ниці мотиви, які викликають в особи рішучість грубо порушити громадський порядок і виявити неповагу до суспільства. На підставі вивчення судової практики цей науковець доходить висновку, що такими мотивами є пустощі, намагання відкрито висловити свою неповагу до оточуючих, протиставити свою поведінку громадському порядку, виявити зневажливе ставлення до особистої гідності людини та її праці, а також до інших правоохоронюваних благ та інтересів, правил співіснування у суспільстві; намір проявити безчинство, п'яну хвацькість, жорстокість, продемонструвати свою «силу», «хоробрість»

⁸ Мамчур В.М. Зазнач. праця. — С. 107.

і таким чином познущатись над беззахисними, виявити свою «зверхність» над іншими громадянами тощо. Отже, І.М. Даньшин стверджує, що хуліганські спонукання — це не один мотив, а поєднання багатьох⁹.

Підтримує таку думку і В.П. Власов, зазначаючи, що розуміння хуліганських мотивів зумовлюється їх складністю, комплексністю, оскільки вони можуть містити в собі як власне хуліганські спонуки, так й інші, найчастіше особисті мотиви¹⁰.

Визначальною ознакою складу злочину при посяганні на потерпілого під час або до виконання ним службового чи громадського обов'язку є мета — не допустити або перепинити правомірну діяльність потерпілого чи змінити її характер; при вчиненні злочину після виконання потерпілим відповідних обов'язків — мотив помсти за цю діяльність

Досліджуючи зміст поняття «хуліганські мотиви», С.В. Склярів розкриває його через такі формулювання: «самоутвердження», «демонстрація хоробрості», «бажання полоскотати нерви»¹¹.

Слід погодитись з І.М. Даньшином, який визначає специфічні ознаки хуліганських мотивів: раптовість їх виникнення, формування та скороминачність дій; їх мізерність (малозначність приводу або несумірність із вчиненими діями); відносна «легковажність» мотивації; публічність, явність їх виявлення¹².

Відповідно до п. 11 постанови Пленуму від 7 лютого 2003 р. № 2, умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК) вчинюється «внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу».

На нашу думку, не сприяє вирішенню проблеми і тлумачення умисного вбивства з хуліганських мотивів як безпричинного вбивства. Безпричинне, тобто безмотивне вбивство є нонсенсом. Виходить, що коли слідчий або суд намагалися, але не встановили причини вбивства, то його вчинено без причини, тобто з хуліганських мотивів. Під таке визначення можна підвести будь-яке умисне вбивство, причини якого встановити важко, чи, як здається, неможливо. Отже, щоб визнати умисне вбивство таким, що вчинене з хуліганських мотивів, необхідно точно встановити, що особа вчинила його саме з цих мотивів.

Таким чином, з огляду на викладене вище доходимо висновку, що умисне вбивство однієї особи не може бути вчинено одночасно з корисливих та хуліганських мотивів.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) та умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК).

Особливості специфічного різновиду умисного вбивства, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 115 КК, в основному пов'язуються саме зі змістом суб'єктивної сторони цього злочину. Так, у постанові Пленуму від 7 лютого 2003 р. № 2 зазначено: «Відповідальність за умисне вбивство особи або її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено

з метою не допустити або перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства». Отже, визначальною ознакою складу злочину при посяганні на потерпілого під час або до виконання ним службового чи громадського обов'язку є мета — не допустити або перепинити правомірну діяльність потерпілого чи змінити її характер; при вчиненні злочину після виконання потерпілим відповідних обов'язків — мотив помсти за цю діяльність. Подібним чином тлумачать суб'єктивні характеристики юридичної конструкції «у зв'язку з виконанням обов'язку» більшість науковців¹³.

Варто також зауважити, що в окремих нормах Кримінального кодексу Російської Федерації (далі — КК РФ), наприклад, у п. «б» ч. 2 ст. 105, п. «б» ч. 2 ст. 111, п. «б» ч. 2 ст. 112, п. «б» ч. 2 ст. 117 російський законодавець використовує формулювання «у зв'язку зі здійсненням службової діяльності або виконанням громадського обов'язку». У статтях 296 та 298 КК РФ йдеться про вчинення злочинів стосовно осіб, які беруть участь у здійсненні правосуддя, у зв'язку із розглядом справ і матеріалів у суді, з провадженням попереднього розслідування або виконанням судових актів. У ст. 318 цього Кодексу передбачена відповідальність за застосування насильства щодо представника влади у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків. Водночас в інших нормах, зокрема у статтях 277, 295 та 317 КК РФ, у яких встановлена відповідальність за посягання на життя державного або громадського діяча, особи, яка здійснює правосуддя або

⁹ Див.: Даньшин І.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. — М., 1973. — 199 с.

¹⁰ Див.: Власов В.П. Мотивы, цели и умысел при совершении хулиганских действий // Вопросы борьбы с преступностью: Сб. науч. труд. — М., 1975. — Вып. 23. — С. 120—138.

¹¹ Див.: Склярів С.В. Вина и мотивы преступного поведения. — СПб., 2004. — 326 с.

¹² Див.: Даньшин І.М. Знач. праця. — С. 174.

¹³ Див.: Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. — К., 2004. — С. 154—178.

попереднє розслідування, а також працівника правоохоронного органу, прямо визначено мотив і мету цих посягань — вони вчинюються з метою перешкодити законній діяльності потерпілого або з мотивів помсти за таку діяльність. Враховуючи спільні підстави для спеціального захисту осіб, які здійснюють правомірну службову діяльність або виконують громадський обов'язок, можна стверджувати, що російський законодавець використовує як рівноправні формулювання: «у зв'язку з виконанням обов'язку» та «з метою перешкодити законній діяльності потерпілого або з мотивів помсти за таку діяльність».

Беручи до уваги наведене вище судове та доктринальне тлумачення юридичної конструкції «у зв'язку з виконанням обов'язку», вважаємо, що обов'язковими характеристиками суб'єктивної сторони тих складів, при побудові яких така конструкція використана, є мета або мотив вчинення злочину.

З приводу того, чи можуть поєднуватись при кваліфікації умисного вбивства особи такі ознаки, як «у зв'язку з виконанням службового чи громадського обов'язку», та інші, які характеризують мотив або мету вчинення злочину, у науковій літературі висловлювались різні думки.

Ми вже наводили позицію В.М. Мамчура, який дотримується думки про можливість «співіснування» рівноправних мотивів і необхідність врахування всіх їх при кваліфікації, зокрема вбивств, вчинених зі спонукань, що виникли як на ґрунті побутових стосунків, так і на ґрунті службової або громадської діяльності потерпілої особи чи її близького родича.

Пошук при кваліфікації «основного» або «переважного» мотиву призводить до того, що оцінка вчиненого є неповною, не відображає всіх фактичних обставин справи

Іншу позицію займає О.В. Белокуров, який вважає, що коли вбивство вчинено при виконанні службової діяльності (громадського обов'язку), але з інших мотивів (корисливості, ревнощів), то п. «б» ч. 2 ст. 105 КК РФ (що відповідає п. 8 ч. 2 ст. 115 КК) інкримінуванню не підлягає, оскільки в цілому в подібних випадках злочин не зумовлений службовою діяльністю (громадським обов'язком) потерпілого¹⁴.

З ним погоджується І.І. Давидович, яка стверджує, що вчинення стосовно представників влади чи громадськості, а також їхніх близьких родичів посягань, які викликані як особистими спонуканнями, так і невдоволенням їхньою службовою або громадською діяльністю, слід кваліфікувати враховуючи «переважний» мотив у свідомості винного¹⁵.

¹⁴ Див.: Белокуров О.В. Квалификация убийств (ст. 105 УК РФ): Учеб. пособие. — М., 2004. — С. 59.

¹⁵ Див.: Давидович І.І. Значч. праця. — С. 125—126.

Здебільшого так само підходять до розуміння цього питання і в правозастосовній практиці. Так, російський вчений О.М. Попов у своїй монографії, присвяченій аналізу умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, наводить такий приклад.

Р. після закінчення робочого дня, маючи на меті викрасти комп'ютер з адміністративного корпусу військової частини, сховався в одному з приміщень. Після того, як співробітники залишили заклад, він вийшов з укриття і зустрівся з охоронцем Л. Бажаючи довести її до непритомного стану, він завдав їй значну кількість ударів по голові газовим пістолетом. Однак потерпіла вирвалася і побігла, намагаючись покликати на допомогу. Р. вирішив вбити її. Заволодівши під час боротьби табельною зброєю Л., він пострілом у голову вбив її. Прихопивши пістолет з бойовими патронами, Р. залишив місце злочину.

Касаційна інстанція, розглянувши справу, виключила з вироку вказівку про засудження Р. за вбивство особи у зв'язку з виконанням нею службової діяльності, зазначивши: Р. вчинив напад на Л. з метою заволодіння комп'ютером (тобто з корисливою метою) і вбив її через те, що вона стала чинити йому опір і намагалася викликати допомогу, а це перешкодило б йому під час викрадення, тому кваліфікація вчиненого за п. «б» ч. 2 ст. 105 КК РФ (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК) є зайвою¹⁶. Суд, даючи оцінку вчиненому, врахував необхідність встановлення «переважного» мотиву вбивства: оскільки основною спонукальною причиною була саме корисливість, злочин кваліфіковано тільки як умисне вбивство з корисливих мотивів.

На нашу думку, пошук при кваліфікації «основного» або «переважного» мотиву призводить до того, що оцінка вчиненого є неповною, не відображає всіх фактичних обставин справи. Розгляньмо, наприклад, такий випадок.

К., виконуючи свій службовий обов'язок, затримав М. під час вчинення ним злочину. Звільнившись з місць позбавлення волі, М. вирішив помститися К., а також заволодіти його матеріальними цінностями. З цих причин він убив К.

Зрозуміло, що в такому випадку корисливий мотив і мотив помсти не виключають один одного. Навпаки, вони детермінують вчинення вбивства, яке, на нашу думку, слід кваліфікувати за пунктами 6, 8 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) та умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115 КК).

Питання про розмежування цих різновидів вбивства розглядається переважно у контексті тих випадків, коли умисне вбивство здійснюється

¹⁶ Див.: Попов А.Н. Убийство при отягчающих обстоятельствах. — СПб., 2003. — С. 156.

з метою полегшити вчинення злочину з корисливих мотивів (розбою, вимагання тощо) або з метою приховати такий злочин.

Думки науковців щодо можливості кваліфікації умисного вбивства одночасно за пунктами 6 та 9 ч. 2 ст. 115 КК різняться. Так, Л.А. Андреева вважає, що у випадках, коли кілька мотивів є однаковою мірою такими, що визначають поведінку вбивці, їм усім слід дати юридичну оцінку. Правознавець наводить такий приклад.

З метою крадіжки Х. проник у квартиру К., але в цей час К. повернулась додому. Тоді Х. напав на неї, наніс безліч ножових поранень, а потім задушив, після чого зник із викраденим. Встановлено, що вбивство вчинено з корисливих мотивів та боязні викриття (К. знала Х.).

Л.А. Андреева зазначає, що ці два моменти будуть відображені лише при кваліфікації вчиненого Х. як розбій, а також за пунктами «з», «к» ч. 2 ст. 105 КК РФ (пункти 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК)¹⁷.

На думку автора, вбивство, поєднане з вимаганням, може бути вчинене і з помсти за невиконання вимог суб'єкта вимагання, і з метою приховання вимагання. В останньому випадку кваліфікація здійснюється не лише за п. «з», а й за п. «к» ч. 2 ст. 105 КК РФ (пункти 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК). Науковець наводить такий приклад з практики.

Винний викрав хлопчика і вбив його, а потім вимагав гроші у матері під приводом повернення дитини. Суд кваліфікував дії винного як вбивство з корисливих мотивів, з метою приховання іншого злочину — викрадення людини з корисливих мотивів, а також вимагання при обтяжуючих обставинах¹⁸.

Не виключає співіснування корисливого мотиву і мети приховання попереднього злочину і С.В. Бородін. Він зазначає, що трапляються випадки, коли вбивство вчинено відразу ж після розбійного нападу з мотиву утримання майна та одночасно з метою приховання розбою. Такі дії, на його думку, слід кваліфікувати за сукупністю п. «з» і п. «к» ч. 2 ст. 105 КК РФ (пункти 6, 9 ч. 2 ст. 115 КК)¹⁹.

Як бачимо, Л.А. Андреева та С.В. Бородін припускають одночасне інкримінування суб'єкту умисного вбивства таких обтяжуючих обставин, як корисливий мотив та мета приховання попереднього злочину.

У свою чергу Н.А. Дідківська пропонує підхід, який передбачає можливість співіснування корисливого мотиву не тільки з метою приховати інший

злочин, а й з метою полегшити вчинення іншого злочину²⁰.

Протилежну точку зору висловив М.П. Короленко, який переконаний, що кваліфікація вбивства за сукупністю п. 6 і п. 9 ч. 2 ст. 115 КК виключається²¹.

Доволі часто умисне вбивство поєднується із вчиненням інших злочинів, в юридичному складі яких корисливий мотив передбачений як обов'язкова або альтернативна ознака (це, зокрема, злочини, про які йдеться в статтях 187, 189, 262, 289, 308, 312, 313, 362, 410, 433, 446 КК). Якщо умисне вбивство було вчинене з метою полегшення цих злочинів, саме корисливий мотив має визначати кваліфікацію дій винного — за сукупністю злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, і відповідною частиною однієї із зазначених статей

Питання про розмежування умисного вбивства з корисливих мотивів від умисного вбивства з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, на нашу думку, треба розглядати окремо щодо кожної з двох обтяжуючих обставин, передбачених п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Доволі часто умисне вбивство поєднується із вчиненням інших злочинів, в юридичному складі яких корисливий мотив передбачений як обов'язкова або альтернативна ознака (це, зокрема, злочини, про які йдеться в статтях 187, 189, 262, 289, 308, 312, 313, 362, 410, 433, 446 КК). Якщо умисне вбивство було вчинене з метою полегшення цих злочинів, саме корисливий мотив має визначати кваліфікацію дій винного — за сукупністю злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, і відповідною частиною однієї із зазначених статей.

Так, ми вважаємо правильною судову оцінку вчиненого у такому прикладі.

Наркоман А. вчинив умисне вбивство своєї сусідки з метою полегшити викрадення опійного маку, який вона вирощувала в себе на городі. Дії А. були кваліфіковані за сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена у п. 6 ч. 2 ст. 115 та у ч. 3 ст. 308 КК, як умисне вбивство з корисливих мотивів та розбій з метою викрадення наркотичних засобів.

Тут умисне вбивство фактично є і моментом закінчення розбою з метою викрадення наркотичних засобів, оскільки розбій вважається закінченим з моменту нападу з метою заволодіння наркотичними засобами, поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства²².

²⁰ Див.: Дідківська Н.А. Зазнач. праця. — С. 13.

²¹ Див.: Короленко М.П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2002. — С. 89.

²² Див.: Дідківська Н.А. Умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення // Вісник Верховного Суду України. — 2005. — №1. — С. 41.

¹⁷ Див.: Андреева Л.А. Зазнач. праця. — С. 27.

¹⁸ Див.: Там само. — С. 30.

¹⁹ Див.: Бородин С.В. Преступления против жизни. — СПб., 2003. — 467 с.

Отже, при вчиненні умисного вбивства з метою полегшити злочин з корисливих мотивів дії винної особи підлягають кваліфікації за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, який в цій частині є своєрідною спеціальною щодо п. 9 цієї статті нормою, оскільки передбачає зв'язок умисного вбивства саме зі злочинном з корисливих мотивів.

Варто зазначити, що подібну позицію займають багато сучасних російських науковців, які вважають, що вбивство, вчинене в процесі розбою чи вимагання з метою полегшити вчинення таких злочинів, слід кваліфікувати лише за п. «з» ч. 2 ст. 105 КК РФ²³.

Щоправда, така думка ґрунтується на чинній редакції ст. 105 КК РФ, у п. «з» якої одночасно з умисним вбивством з корисливих мотивів передбачено альтернативну кваліфікуючу ознаку складу злочину — вчинення вбивства, поєданого з розбоєм, вимаганням чи бандитизмом.

У разі, коли умисне вбивство було вчинене після вчинення будь-якого корисливого злочину з метою його приховання, дії винного, на нашу думку, не дають підстав для кваліфікації цього вбивства за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Таке твердження зумовлене тим, що на момент умисного вбивства корисливість як спонукальний фактор уже не діє — вона вже реалізована. У свідомості людини виникає нова мотивація — прагнення уникнути затримання, позбутися свідка тощо. Тому у випадках, коли умисел на вбивство потерпілого виник уже після заволодіння його майном і супроводжується іншими — некорисливими — прагненнями, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і статтею, яка передбачає відповідальність за корисливий злочин. При цьому на рівні складу останнього злочину вбивство відобразитися не може.

З огляду на зазначене ми вважаємо частково некоректною судову оцінку вчиненого у такій ситуації.

Б. з метою заволодіння грошима Ш. повідомив останньому неправдиві відомості про можливість надати допомогу в придбанні дефіцитного товару.

²³ Див.: Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: Учебно-практ. пособие. — М., 2005. — С. 77.

Для цього він отримав від Ш. завдаток в доларах США. Використавши завдаток на власні потреби і не маючи наміру виконувати обіцяне, Б. з метою приховати вчинене шахрайство й заволодіти майном і грошима Ш. та його родича Ю. організував та вчинив за попередньою змовою з іншими особами розбійний напад на них та вбивство.

Дії Б. суд кваліфікував за пунктами «а», «г», «ж», «і» ст. 93 КК 1960 р. як умисне вбивство з корисливих мотивів двох осіб, вчинене з метою приховати раніше вчинений злочин — шахрайство — та полегшити вчинення розбою за попереднім зговором групою осіб²⁴.

Одночасна кваліфікація умисного вбивства однієї особи за пунктами 6 та 9 ч. 2 ст. 115 КК можлива лише у тих випадках, коли наявна реальна сукупність обтяжуючих обставин, про які йдеться у цих пунктах

Даючи оцінку цьому рішенню, зауважимо, що ми не заперечуємо правильність кваліфікації злочину, вчиненого Б., одночасно як умисного вбивства з корисливих мотивів та вбивства з метою приховати раніше вчинений злочин. Корисливий мотив виявляється як у прагненні не повертати гроші, так і в намірі заволодіти іншими матеріальними цінностями. Також можна говорити про існування при вбивстві мети приховати раніше вчинений злочин (шахрайство), оскільки, як свідчать обставини наведеної справи, така мета виникла вже після корисливого злочину. Водночас ми не вбачаємо підстав для інкримінування такої ознаки, як мета полегшити вчинення іншого злочину (розбою), — аргументи для такого висновку ми навели вище.

Отже, одночасна кваліфікація умисного вбивства однієї особи за пунктами 6 та 9 ч. 2 ст. 115 КК можлива лише у тих випадках, коли наявна реальна сукупність обтяжуючих обставин, про які йдеться у цих пунктах.

Цілком очевидно, що врахування зазначених критеріїв для розмежування окремих різновидів умисного вбивства на практиці сприятиме правильному й однаковому застосуванню законодавства при розгляді цієї категорії справ.

²⁴ Архів Апеляційного суду Київської області за 2001 р. Справа № 1-7/2001.